

વાત ચતુર વણકરની !

— હસમુખ રાવળ

વર્ષો પહેલાં એક રાજા રાજ્ય કરતો હતો.

તે દિવસ એ સિંહાસન પર બેઠો કે કોઈ દૂર દેશના રાજાનો દૂત ત્યાં આવ્યો. દૂત બોલ્યો તો કાંઈ નહિ, પણ ચૂપચાપ રાજાના સિંહાસન ફરતું ચાકથી કૂંડાળું દોર્યું અને ત્યાંથી આઘો ખસી ગયો ! રાજા વિચારમાં પડી ગયો. પૂછ્યું : ‘આનો અર્થ શો ?’

— પણ દૂતે કાંઈ જવાબ ન દીધો. રાજાને ચિંતા પેઠી. એણે પોતાના દરબારીઓ અને સલાહકારોને બોલાવ્યા. તેમને ચાકથી દોરેલા તે કૂંડાળાનો અર્થ સ્પષ્ટ કરવા જણાવ્યું. વજીર ને સલાહકારોએ ખૂબ ધ્યાનથી તે કૂંડાળાને જોયું, પણ તેઓ કાંઈ ન કહી શક્યા. રાજાને ખૂબ ગુસ્સો ચડ્યો. તેણે ત્રાડ પાડીને કહ્યું : ‘ડૂબી મરો ! શરમ નથી આવતી ? શું મારા દેશમાં એક પણ એવો માણસ નથી, જે મારા સિંહાસન ફરતા દોરેલા કૂંડાળાનો અર્થ કહી શકે ?’

રાજાના હુકમથી રાજ્યના સઘળા બુદ્ધિશાળી લોકોને બોલાવવામાં આવ્યા, પણ તેમાંથી કોઈ તે કૂંડાળાનો મતલબ ન બતાવી શક્યા. છેવટે રાજાએ હુકમ કર્યો : ‘હવે વજીર બુદ્ધિશાળીની મદદથી કૂંડાળાનો અર્થ નહિ જણાવી શકે, તો તેનું માથું ઘડથી અલગ કરી નાખવામાં આવશે !’

વજીર તરત જ બુદ્ધિશાળીની શોધ કરવા નીકળી પડ્યો. તેણે ઘણાં શહેરો અને ગામને ખૂંટી નાખ્યાં, પણ નિરાશા મળી ! આખરે તે એક નાનકડા મકાન સામે પહોંચ્યો. તે અંદર ગયો, તો આગળના ઓરડામાં કોઈ નહોતું. ત્યાં માત્ર એક પારણું લટકતું હતું અને પોતાની મેળે જૂલતું હતું !

વજીર બાઘો બની ગયો ! એણે જાતને પૂછ્યું : ‘અહીં કોઈ નથી ને આ પારણું શી રીતે જૂલે છે ?’ તે બીજા કમરામાં ગયો, તો ત્યાં પણ પારણું જાતે જ જૂલતું હતું ! તે બેચ ઓરડામાં પારણાં કોઈની મદદ વિના જૂલતાં હતાં, એ જોઈને વજીરને અચંબો થયો ! પછી તે મકાનની છત પર ગયો. છત પર ઘઉં સૂકવેલા હતા અને ઉપર પક્ષીઓ ઊડતાં હતાં. તે ઘઉંના દાણા ચણવા માગતા હતા, પણ તેમ કરી શકતા નહોતા; કારણ કે છતની સાથે બાંધેલી પવનચક્કીથી ડરીને તેઓ આઘાં ભાગતાં હતાં. વજીરને ત્યાં પણ મૂંઝવણ થઈ કે તે પવનચક્કી કોણ ચલાવે છે ! છત પરથી ઊતરીને તે ત્રીજા ઓરડામાં ગયો, તો ત્યાં એક વણકર ચરખા પર કાપડ વણતો હતો. વજીરે એને પૂછ્યું : ‘તારા ઘરમાં આ તે કેવો ચમત્કાર છે કે ખાલી ઓરડામાં પારણાં પોતાની મેળે જૂલે છે ને હવા ન હોવા છતાંયે પવનચક્કી ઘૂમે છે !’

વણકરે જવાબ દીધો : ‘તે કોઈ ચમત્કાર નથી ! મે મારા આ ચરખા સાથે ત્રણ દોરીઓ બાંધી છે. એક દોરી પહેલા પારણા, બીજી દોરી બીજા પારણા અને ત્રીજી દોરી પવનચક્કી સાથે બાંધેલી છે. જ્યારે હું ચરખો ચલાવીને કાપડ વણું છું, ત્યારે પારણાં અને પવનચક્કી દોરી ખેંચાવાથી ચાલે છે !’

વજીરે હવે ધ્યાનથી જોયું, તો તેને જાણ થઈ કે પારણાં ને પવનચક્કી સાથે ચરખાની દોરીઓ બાંધેલી હતી. તે આનંદથી ચિત્કારી ઊઠ્યો : ‘અરે, આ તો ખરેખર કમાલ વાત છે ! વાહ, વણકર, વાહ ! તારા જેવો બુદ્ધિશાળી માણસ મેં આજ દિવસ સુધી જોયો નથી ! વણકર, તું અમારા રાજાની પાસે ચાલ. કદાચ તું જ તે ગંભીર સમસ્યાનો ઉકેલ બતાવી શકશે.’

‘પહેલાં આપ એ તો કહો કે સમસ્યા શી છે ?’ વણકરે વજીરને પૂછ્યું.

વજીર બોલ્યો : ‘સાંભળો. કોઈ અજાણ્યા દેશના રાજાનો દૂત અમારા રાજાની પાસે આવ્યો છે. એણે ચાકથી અમારા રાજાના સિંહાસન ફરતું એક કૂંડાળું દોર્યું છે. તે તો કાંઈ બોલતો નથી. રાજા, કોઈ દરબારી કે સલાહકારો પણ એનો મતલબ સમજતા નથી ! જો તું તે સમસ્યાનો ઉકેલ બતાવી શકે, તો રાજા તને મોટું ઈનામ આપશે !’

વજીરની વાત સાંભળીને વણકર થોડી વાર સુધી ઊંડા વિચારમાં ખોવાઈ ગયો. પછી એણે બે પાસાઓ લીધા. તે પછી એક મરઘી પકડવા માટે આંગણામાં આવ્યો. વજીર તો તે વણકરને ફાટી આંખે જોતો જ રહ્યો ! બંનેએ એકબીજાની સામે જોયું. એટલે વજીરે પૂછ્યું : ‘તું આ મરઘીને શું કરીશ ?’

વણકરે ફક્ત આટલો જ જવાબ આપ્યો : ‘મને એનો ખપ પડશે.’

પછી વણકરે તે મરઘીને એક નાનકડી ટોપલીમાં રાખી દીધી.

હવે વણકર અને વજીર રાજાના મહેલ તરફ ચાલી નીકળ્યા. તે બંનેએ મહેલમાં પહોંચીને રાજાને સલામ કરી. પછી વણકરે રાજાના સિંહાસન ફરતા દોરેલા કૂંડાળાને ધ્યાનથી જોયું. વણકરે તે પછી કૂંડાળું દોરનાર માણસને ધારીધારીને જોયો. એને થયું કે દૂર દેશના રાજાનો તે દૂત ભારે ચાલાક જણાય છે !

હવે વણકરે પોતાની ચાલ શરૂ કરી. વણકરે પોતાના ગજવામાંથી બે પાસાંઓ કાઢ્યાં અને તે દૂતની સામે ફેંક્યાં !

દૂર દેશના રાજાના તે દૂતે ચુપચાપ પોતાના ગજવામાંથી મુઠ્ઠીભર બાજરો કાઢ્યો અને ફર્શ પર વેરી દીધો ! જવાબમાં વણકર હસ્યો. હવે વણકરને ચાલ રમવાની હતી. એણે ટોપલીમાંથી મરઘી કાઢી અને વેરાયેલા બાજરાના દાણા સામે છોડી દીધી. મરઘી ઝટપટ દાણા ચણવા લાગી. થોડીવારમાં તો તે મરઘી બાજરાના બધા જ દાણા ચણી ગઈ ! એક પણ દાણો બાકી ન રહ્યો. આ બધું ચુપચાપ ચાલ્યું. કોઈ એક શબ્દ પણ ન બોલ્યું !

છેવટે દૂર દેશના રાજાનો તે દૂત કશું બોલ્યા વિના ત્યાંથી ચાલી નીકળ્યો.

રાજા અને એના દરબારીઓ વણકર અને તે દૂતની ચાલ મૂંગા મોંએ જોતા જ રહ્યા. કોઈ કશું ન સમજી શક્યા કે શું ચાલે છે ! કોઈ નક્કી પણ ન કરી શક્યું કે અત્યાર સુધી તે બંને વચ્ચે શું બની ગયું ને તેની પાછળનો અર્થ શો હતો ! એથી જ રાજાએ વણકરને સ્પષ્ટ રીતે પૂછ્યું : ‘હવે તો કહે, ભાઈ વણકર, કે દૂર દેશના રાજાનો એ દૂત શું કહેવા માગતો હતો ?’

ચતુર વણકરે રાજાને જવાબ આપ્યો: ‘તે આપને એમ કહેવા માગતો હતો કે તેના દેશનો રાજા આપની સામે યુદ્ધ કરવા માગે છે. એણે જે કૂંડાળું આપના સિંહાસન ફરતું દોર્યું, તેનો મતલબ એ કે તે રાજા યુદ્ધ કરીને આપના રાજ્યને ચારે કોરથી ઘેરી લેશે ! તે એ જાણવા માગતો હતો કે આપ લડશો કે હથિયારો ફેંકીને એને તાબે થશો !’

‘તે વાત તો સમજાઈ ગઈ, પણ તેં પાસાંઓ શા માટે ફેંક્યા હતા ?’

વણકરે જવાબ આપ્યો : ‘પાસાં ફેંકીને હું એમ કહેવા માગતો હતો કે એનાથી આપણે વધુ શક્તિશાળી છીએ ! આપણી સરખામણીમાં તે બિલકુલ બાળક છે ! તમે અમારી સાથે લડાઈ કરવાને બદલે ઘેર બેસીને રમત રમો !’

‘બરાબર, પણ તે દૂતે મુઠ્ઠી ભરીને બાજરો ફર્શ પર શા માટે વેચ્યો અને તેં ટોપલીમાંથી મરઘી કાઢીને શા કારણે છોડી ?’ રાજાએ સવાલો કર્યા.

વણકર હસીને બોલ્યો : ‘એ વાત તો સહેલાઈથી સમજી શકાય તેવી છે ! બાજરો વેરીને એ એમ કહેવા માંગતો

હતો કે એના રાજાના લશ્કરમાં અસંખ્ય સૈનિકો છે ! મેં મરઘી ચણવા માટે છોડીને એને જવાબ આપ્યો કે લડાઈમાં એનો એક પણ સૈનિક બચશે નહિ !’

‘તે તારા કહેવાનો મતલબ સમજી ગયો ?’

‘એટલે તો એ અહીંથી ઝટપટ જતો રહ્યો.’

રાજા એ વણકર પર ખૂબ ખુશ થયો અને તેને કિંમતી ભેટ-સોગાદો આપીને કહ્યું : ‘વણકર, તું ખરેખર ખૂબ જ ચતુર છે ! તું મારી પાસે મારા મહેલમાં જ રહે. હું તને સૌથી મોટો વજર બનાવવા માંગું છું.’

વણકરે હાથ જોડીને રાજાને જવાબ આપ્યો : ‘ના, નામદાર. હું આપનો વજર બનવા નથી માગતો. મારી પાસે પોતાનાં જ ઘણાં કામ છે !’ એટલું કહીને વણકર ત્યાંથી જતો રહ્યો !